

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته پژوهش هنر

عنوان:

بررسی نقوش مشترک میان منسوجات ایران
دوره سلجوقی (قرون ۵ و ۶ ه.ق) و منسوجات
اسپانیا (قرون ۱۱ و ۱۲ م.)

استاد راهنما:

دکتر علیرضا طاهری

استاد مشاور:

دکتر زهرا حسین آبادی

تحقیق و نگارش:

آمنه اسفندیاری

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

بهمن ۱۳۹۲

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی نقوش مشترک میان منسوجات ایران دوره سلجوقی (قرون ۶ و ۵ ه.ق) و منسوجات اسپانیا (قرون ۱۱ و ۱۲ م.) قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد پژوهش هنر توسط دانشجو آمنه اسفندیاری با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر علیرضا طاهری تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما:	دکتر علیرضا طاهری	
استاد مشاور:	دکتر زهرا حسین آبادی	
داور ۱:	دکتر معظمه خسروجردی	
داور ۲:	دکتر داوود صارمی نایینی	

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب آمنه اسفندیاری تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: آمنه اسفندیاری

امضاء

چکیده:

از دیر باز میان ایران و اروپا تعاملات فرهنگی متعددی وجود داشته است، درباره میزان تاثیرگذاری هنر نساجی ایران بر اروپا و تاثیر صنعت نساجی دوره ساسانی بر نقوش منسوجات بیزانس و گسترش یافتن آنها در اروپا نظریات گوناگونی به اثبات رسیده است. نقش‌پردازی بدیع هنرمندان سلجوقی از نقوش انسانی، حیوانات رو در رو و پشت به پشت درخت زندگی، ترکیب‌بندی ایستا و متقارن درون مدالیون و تزیین نقوش به وسیله خط نوشته‌ها، موجب پذیرش نقش‌مایه‌های هنر ایران در بین هنرمندان اسپانیا گردید.

در این پژوهش نقوش مشترک بر روی منسوجات دوره سلجوقی و همزمان با این دوره، اسپانیا مورد بررسی قرار گرفته تا به این سوالات پاسخ داده شود که: کدامیک از نقوش منسوجات سلجوقی بامنسوجات اسپانیا مشترک هستند؟، این نقوش به چه صورت جلوه‌گر شده‌اند؟ نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که نقوش بسیاری از پارچه‌های ابریشمی در اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی با نقوش پارچه‌های سلجوقی مطابقت دارد. این تشابهات به دلیل سیطره طولانی مدت نقوش ساسانی بر نقوش منسوجات ایران و اروپا است، همچنین در دوره اسلامی، به واسطه بسط روابط میان ایران و ممالک اسلامی با اروپا، به ویژه اسپانیا، این نقوش همچنان تاثیرگذار بوده‌اند. با توجه به منسوجات به دست آمده از دوره سلجوقی و تطبیق آنها با منسوجات اسپانیا قرون (۶-۵ ه.ق/۱۲-۱۱ م.) می‌توان گفت که نقوش پارچه‌ها، مضامین و ترکیب‌بندی نقوش منسوجات اسپانیا متأثر از ساسانی و تداوم این تاثیرپذیری‌ها تا اواسط سده‌های میانه میلادی، تا حدودی متأثر از نقوش سلجوقی ادامه داشته است.

این پژوهش با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای و با روش تطبیقی - تحلیلی و به هدف جستجوی این تاثیر پذیری در زمینه نقوش مشترک و چگونگی جلوه‌گر شدن نقوش انجام گرفته است.

واژگان کلیدی: نقوش پارچه، منسوجات ایران، هنر ساسانی، هنر سلجوقی، منسوجات اسپانیا

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات طرح تحقیق.....
۲	۱-۱- بیان مساله و سوالات تحقیق.....
۳	۱-۲- فرضیات
۳	۱-۳- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....
۳	۱-۴- نوع پژوهش.....
۴	۱-۵- روش تحقیق.....
۴	۱-۶- اهداف تحقیق.....
۴	۱-۷- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق.....
۴	۱-۸- نوآوری در طرح.....
۴	۱-۹- ابزار گردآوری اطلاعات.....
۶	فصل دوم: پیشینه نساجی.....
۷	۲-۱- منسوجات ایران قبل از اسلام.....
۸	۲-۱-۱- منسوجات عیلامی.....
۸	۲-۱-۲- منسوجات مادها.....
۱۰	۲-۱-۳- منسوجات هخامنشی.....
۱۵	۲-۱-۴- منسوجات اشکانی.....
۱۸	۲-۱-۵- منسوجات ساسانی.....
۲۴	۲-۲- منسوجات ایران دوره اسلامی.....
۳۰	۲-۲-۱- نساجی در دوره آل بویه.....
۳۳	۲-۳- منسوجات بیزانس.....

۳۸۴-۲- منسوجات قبطی(مصر).....
۴۱۵-۲- منسوجات ایتالیا(سیسیل).....
۴۵ فصل سوم: منسوجات سلجوقی و اسپانیا و مناسبات تجاری میان ایران و اروپا.....
۴۶۱-۳- نساجی در دوره سلجوقیان(۴۲۹-۵۹۰هجری).....
۵۱۲-۳- منسوجات اسپانیا.....
۵۲۱-۲-۳- نساجی اسپانیا.....
۵۴۲-۲-۳- منسوجات اسپانیای قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی.....
۵۹۳-۳- مناسبات تجاری میان ایران و ممالک اسلامی با اروپا.....
۶۲ فصل چهارم: نقوش مشترک میان منسوجات سلجوقی و اسپانیا.....
۶۳۱-۴- نقوش سلجوقی.....
۶۴۱-۱-۴- نقوش حیوانی.....
۶۵۱-۱-۴- طاووس.....
۶۷۲-۱-۴- عقاب.....
۷۱۳-۱-۴- شیر.....
۷۴۴-۱-۴- پرنده.....
۷۶۵-۱-۴- نقوش گیاهی(نقش درخت زندگی).....
۷۷۶-۱-۴- نقوش انسانی.....
۸۰۷-۱-۴- خط نوشته.....
۸۲۲-۴- نقوش اسپانیا.....
۸۳۱-۲-۴- نقوش حیوانی.....
۸۴۱-۱-۲-۴- طاووس.....
۸۷۲-۱-۲-۴- عقاب.....
۸۹۳-۱-۲-۴- شیر.....
۹۲۴-۱-۲-۴- پرنده.....
۹۴۵-۱-۲-۴- نقوش گیاهی(نقش درخت زندگی).....

۹۶۴-۲-۱-۶- نقوش انسانی
۹۸۴-۲-۱-۷- خط نوشته
۱۰۱ فصل پنجم: تجزیه و تحلیل
۱۰۳۵-۱- تحلیل نقوش مشترک در هنر سلجوقی و اسپانیا
۱۰۳ پرندگان
۱۰۳ جانوران چهار پا
۱۰۳ نقش درخت زندگی
۱۰۳ نقوش انسانی
۱۰۴ خط نوشته‌ها
۱۰۴۵-۱-۱- نسبت نقوش به کار گرفته در ترکیب بندی منسوجات
۱۰۴ نقوش مدالیون
۱۰۴ ترکیب بندی مدالیون
۱۰۴۵-۲- اشتراکات نقوش در هنر سلجوقی و اسپانیا
۱۰۶۵-۳- افتراقات نقوش منسوجات سلجوقی و اسپانیا
۱۲۱ نتیجه گیری
۱۲۶ فهرست منابع

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان شکل
۹	(شکل ۱-۲) جزییات سرپوش و چکمه و شلوار مادی (شهبازی، ۱۳۸۳: ۵۰)، (Pope, 1960: 684)، (همان: ۶۸۳)
۱۱	(شکل ۲-۲) بازسازی ردای شاهان هخامنشی، (کخ، ۱۳۷۷: ۲۴۳)
۱۲	(شکل ۳-۲) نقوش جامه‌های هخامنشی (ذکاء، ۱۳۴۳: ۹۳)
۱۲	(شکل ۴-۲) تصاویر حاشیه لباس های هخامنشی (کخ، ۱۳۷۷: ۲۴۳)، (بهنام، ۱۳۴۶: ۷)
۱۳	(شکل ۵-۲) نمونه‌ای از نقوش قالی و نمد به دست آمده از پازیریک (کخ، ۱۳۷۷: ۲۳۵)، (رابینسون، ۱۳۷۸: ۳۴)
۱۴	(شکل ۶-۲) پارچه‌های دوران هخامنشی (کخ، ۱۳۷۷: ۲۴۷)، (چیت ساز، ۱۳۷۹: ۱۳۴)
۱۴	(شکل ۷-۲) نمونه تزینات لباس (سرافراز، ۱۳۸۳: ۱۲۹)
۱۶	(شکل ۸-۲) پارچه ابریشمی با نقوش قوچ‌های متقابل (پوپ، ۱۹۶۰: ۸۵۶)
۱۷	(شکل ۹-۲) پارچه ابریشمی با قوچ‌ها تقابل (پوپ، ۱۹۶۰: ۸۵۶)
۱۸	(شکل ۱۰-۲) پارچه ابریشمی با نقش شیر (پوپ، ۱۹۶۰: ۸۵۷)
۱۹	(شکل ۱۱-۲) پارچه دوره ساسانی (Lechler, 1963: 147)
۲۰	(شکل ۱۲-۲) پارچه‌های ابریشمین از کارگاه های ساسانی، موزه ی ویکتوریا و آلبرت لندن (www.flickr.com)
۲۱	(شکل ۱۳-۲) پارچه با نقش جنگ و شکار (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۲۰۳)
۲۲	(شکل ۱۴-۲) پارچه با نقش سمرغ ساسانی (فریه، ۱۳۷۴: ۱۵۳)
۲۳	(شکل ۱۵-۲) منسوج ابریشمی دوره ساسانی با نقش شیر (www.flickr.com)
۲۳	(شکل ۱۶-۲) اسب‌های بالدار بر روی پارچه ساسانی (www.flickr.com)
۲۶	(شکل ۱۷-۲) پرده با کتیبه مروان دوم (فریه، ۱۳۷۴: ۵۷)
۲۷	(شکل ۱۸-۲) دیوارنگاره سمرقند (ریاضی، ۱۳۸۲: ۷۳)

- ۲۸ (شکل ۲-۱۹) ابریشم دارای نشان کارگاه‌های ایران، (گدار، ۱۳۷۷: ۳۰۰)
- ۳۱ (شکل ۲-۲۰) پارچه پشم و ابریشم دوره آل بویه (پوپ، ۱۳۸۰: ۱۹۶)
- ۳۲ (شکل ۲-۲۱) پارچه ابریشم با نقش پرنده (پوپ، ۱۳۸۰: ۱۸۹)
- ۳۳ (شکل ۲-۲۲) پارچه ابریشم با نقش طاووس (Pope, 1960: 657)
- ۳۵ (شکل ۲-۲۳) منسوج ابریشمی با نقش شکار دوره بیزانس (Talbot Rise, 1997: 70)
- ۳۵ (شکل ۲-۲۴) بافته ابریشمی بیزانس (Trilling, 2001: 101)
- ۳۶ (شکل ۲-۲۵) پارچه ابریشمی با نقش دو سوارکار (Talbot Raise, 1997: 71)
- ۳۷ (شکل ۲-۲۶) قطعه ابریشمی با نقش بهرام گور، بیزانس (Harris, 1993: 70)
- ۳۸ (شکل ۲-۲۷) کفن سن پوتنسیس، بیزانس (www.flickr.com)
- ۳۹ (شکل ۲-۲۸) قطعه ابریشمی با نقش کمان‌داران، مصر (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۳۱۰)
- ۳۹ (شکل ۲-۲۹) بافته ای با نقش یک زن در قاب، مصر (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۲۳۴)
- ۴۰ (شکل ۲-۳۰) پارچه با نقش سوارکاران مصری (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۲۳۴)
- ۴۱ (شکل ۲-۳۱) پارچه با نقش شکار، موزه برلن (www.lessing-photo.com)
- ۴۲ (شکل ۲-۳۲) پارچه مشهور به ردای راجر دوم، (Harris, 1993: 214)
- ۴۴ (شکل ۲-۳۳) قطعه ابریشم بافته شده در پالمو (Harris, 1993: 218)
- ۴۸ (شکل ۳-۱) ابریشم با بافت اریب، (Pope, 1960: 656)
- ۴۹ (شکل ۳-۲) پارچه ابریشم دولایه، (پوپ، ۱۳۸۷: ۹۸۸، جلد یازدهم)
- ۵۴ (شکل ۳-۳) منسوج مشهور به حجاب هشام (بیکر، ۱۳۸۵: ۴۷)
- (شکل ۳-۴) ابریشم قرطبه با نقش پرنده، موسسه والنسا در دون ژوان،
(www.paginasamarillas.es/textiles)
- ۵۵ (شکل ۳-۵) ابریشم بغداد (اتینگهاوزن، ۱۳۷۸: ۲۲۴)
- ۵۷ (شکل ۳-۶) ابریشم اسپانیا، موزه هنری کلیولند، (www.clevelandart.org)
- ۵۸ (شکل ۳-۷) ابریشم اسپانیا با نقش شیر، موزه هنری کلیولند، (www.clevelandart.org)
- ۵۹ (شکل ۴-۱) پارچه ابریشمی با نقش طاووس (پوپ، ۱۳۸۷، جلد ۵: ۲۳۳۹)
- ۶۶ (شکل ۴-۲) پارچه ابریشمی با نقش طاووس، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)

- ۶۹ (شکل ۳-۴) پارچه ابریشمی با نقش عقاب مرکب (پوپ، ۱۳۸۷؛ ج ۵، ۲۳۲۵)
- ۷۰ (شکل ۴-۴) پارچه با نقش عقاب‌های دو سر، موزه هنری کلیولند، (www.clevelandart.org)
- ۷۱ (شکل ۵-۴) پارچه با نقش عقاب‌های دوسر و شیرها (Lechler, 1963: 105)
- ۷۲ (شکل ۶-۴) ابریشم با نقش شیر، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۷۳ (شکل ۷-۴) ابریشم با بافت دو رو (پوپ، ۱۳۸۷؛ ج ۱۱، ۹۹۵)
- ۷۴ (شکل ۸-۴) پارچه ابریشمی و پشمی با نقش شیر (پوپ، ۱۳۸۰؛ ۱۳۳)
- (شکل ۹-۴) ابریشم با نقش شاهین، وب سایت موزه متروپولیتن نیویورک
 (www.metmuseum.org)
- ۷۴
- ۷۵ (شکل ۱۰-۴) ابریشم اریب بافت با نقش پرنده (پوپ، ۱۳۸۷؛ ج ۱۱، ۹۹۷)
- ۷۵ (شکل ۱۱-۴) ابریشم با نقش پرنده، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۷۶ (شکل ۱۲-۴) ابریشم با نقش پرنده، موزه ویکتوریا و آلبرت، (www.media.vam.ac.uk)
- ۷۷ (شکل ۱۳-۴) ابریشم با بافت دورو (پوپ، ۱۳۸۷؛ ج ۱۱، ۹۹۵)
- (شکل ۱۴-۴) پارچه ابریشم با نقش سوار، موسسه هنری دیترویت،
 (www.dia.org/search=textile)
- ۷۸
- (شکل ۱۵-۴) پارچه با نقش قهرمان در حال خفه کردن دو شیر، مجموعه بخش اسلامی موز لوور،
 (www.louvre.fr/textiles)
- ۷۹
- ۸۰ (شکل ۱۶-۴) پارچه پشم و ابریشم (پوپ، ۱۳۸۰؛ ۱۳۸)
- ۸۱ (شکل ۱۷-۴) پارچه پشم و ابریشم (پوپ، ۱۳۸۰؛ ۱۳۸)
- ۸۱ (شکل ۱۸-۴) پارچه با نقش عقاب، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۸۲ (شکل ۱۹-۴) پارچه ابریشم با بافت مرکب (پوپ، ۱۳۸۷؛ ج ۵، ۲۳۲۵)
- ۸۵ (شکل ۲۰-۴) پارچه ابریشم جناغی مرکب (بیکر، ۱۳۸۵؛ ۴۵)
- ۸۶ (شکل ۲۱-۴) ابریشم اسپانیا (Dodds, 1992: 176)
- ۸۶ (شکل ۲۲-۴) قطعه ابریشم ساده بافت مرکب با نقش طاووس (بیکر، ۱۳۸۵؛ ۴۷)
- ۸۷ (شکل ۲۳-۴) پارچه با طرح عقاب دو سر، موزه هنری کلیولند، (www.clevelandart.org)
- ۸۸ (شکل ۲۴-۴) ابریشم با نقش عقاب دو سر، کلیسای سنت آماندوس، (Devote, 1674: 247)

- ۸۹ (شکل ۴-۲۵) ابریشم با نقش عقاب، سایت موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۰ (شکل ۴-۲۶) پارچه ردای علی بن یوسف بن تاشفین (اتینگهاوزن، ۱۳۷۸: ۲۲۳)
- ۹۱ (شکل ۴-۲۷) ابریشم یا نقش شیر، وب سایت موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۲ (شکل ۴-۲۸) ابریشم اسپانیا، وب سایت موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۳ (شکل ۴-۲۹) ابریشم با نقش پرند، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۳ (شکل ۴-۳۰) ابریشم با نقش پرند، موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۴ (شکل ۴-۳۱) پارچه با نقش پرند، موزه هنرهای زیبای بوستن، (www.mfa.org/textiles)
- ۹۵ (شکل ۴-۳۲) ابریشم جناغی مرکب (بیکر، ۱۳۸۵: ۴۵)
- ۹۵ (شکل ۴-۳۳) ابریشم اسپانیا، موزه هنرهای زیبای بوستن، (www.mfa.org/textiles)
- ۹۶ (شکل ۴-۳۴) ابریشم اسپانیا، سایت موزه متروپولیتن نیویورک (www.metmuseum.org)
- ۹۷ (شکل ۴-۳۵) ابریشم نقش شیری از ویچ، موزه هنری کلیولند، (www.clevelandart.org)
- ۹۷ (شکل ۴-۳۶) ابریشم طرح بانوان باده گسار (اتینگهاوزن، ۱۳۷۸: ۲۲۷)
- ۹۸ (شکل ۴-۳۷) جزئیات ردای توماس بکت (بیکر، ۱۳۸۵: ۶۵)
- ۹۹ (شکل ۴-۳۸) کتیبه ابریشم المریه، موزه ویکتوریا و البرت لندن، (www.vam.ac.uk/textiles)
- (شکل ۴-۳۹) قطعه‌ای از ابریشم نقش شیری از ویچ، موزه هنری کلیولند،
- ۱۰۰ (www.clevelandart.org)
- (شکل ۴-۴۰) پارچه ابریشم با نقش عقاب، وب سایت موزه متروپولیتن نیویورک،
- ۱۰۰ (www.metmuseum.org)

فهرست جداول

صفحه	عنوان جدول
۱۰۷	جدول ۵-۱- (نمونه آثار مورد مقایسه از منسوجات اسپانیا (قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی))
۱۰۸	جدول ۵-۲- (نسبت ترکیب‌بندی‌ها در نقوش مشترک منسوجات اسپانیا)
۱۰۹	جدول ۵-۳- (نمونه آثار مورد مقایسه از منسوجات سلجوقی)
۱۱۰	جدول ۵-۴- (نسبت ترکیب‌بندی‌ها در نقوش مشترک منسوجات سلجوقی)
۱۱۱	جدول ۵-۵- (نسبت نقوش به کار گرفته شده در منسوجات اسپانیا)
۱۱۲	جدول ۵-۶- (نسبت نقوش به کار گرفته شده در منسوجات سلجوقی)
۱۱۳	جدول ۵-۷- (نقوش حیوانی مشترک)
۱۱۶	جدول ۵-۸- (نقوش گیاهی مشترک (نقش درخت زندگی))
۱۱۷	جدول ۵-۹- (نقوش انسانی مشترک)
۱۱۸	جدول ۵-۱۰- (خط نوشته‌های مشترک)
۱۱۹	جدول ۵-۱۱- (نقوش تزیینی مدالیون‌ها)
۱۲۰	جدول ۵-۱۲- (ترکیب‌بندی مدالیون‌ها)

فصل اول

کلیات طرح تحقیق

۱-۱- بیان مساله و سوالات تحقیق

با توجه به اینکه در شرق و غرب، پوشیدن و نمایش منسوجات نفیس و گرانبها، نمایش اقتدار، درجه و نشانگر مقام مذهبی و اشرافی‌گری بود آثار هنری ایران نیز به لحاظ زیبایی‌شناسی، همواره مورد توجه هنرمندان و صنعتگران کشورهای دیگر قرار گرفته است. فرضیات متعددی از سوی پژوهشگران مبنی بر تاثیر- گذاری هنر نساجی ایران دوره ساسانی بر نقوش منسوجات اروپا و دلایل متعددی در مورد این تاثیرپذیری آورده شده است. عظمت و شکوه دربار ایران و زیبایی پارچه‌های فاخر و لباس‌های شاهی، سفرهای هنگام صلح و تبادل هدایا میان امپراتورها و همچنین جنگ‌ها که طی آن منسوجات و به ویژه ابریشم جزو غنایم بسیار مهم جنگی تلقی می‌شد، پادشاهان بیزانس را به تقلید از هنر و تزیینات دربار ساسانی تشویق می‌نمود. تداوم هنر نساجی ساسانی پس از ظهور اسلام و بسط روابط اعراب و اروپا، و گستردگی حکومت آنان تا سواحل آفریقای شمالی و آن سوتر شبه جزیره ایبریا موجب زنده ماندن این هنر گردید.

در دوره سلجوقی موضوع طرح پارچه‌ها بسیار متنوع بوده‌اند؛ زیرا پادشاهان سلجوقی اعتقاد داشتند که هنر از متعلقات سلطنت و در خدمت دین است. طرح این پارچه‌ها که از روی علائم سلطنتی ایران و نشان‌های خانوادگی و سنن هنری قدیم ایران بود، اغلب در نقوش مدور، حاشیه ترنج یا هشت گوش تکرار می‌شد. در اسپانیا نقوش روی منسوجات حامل یک مفهوم مذهبی یا سیاسی هستند، عرب‌ها، که طرح‌های ایرانی را از دوره ساسانی در منسوجات خود به کار برده بودند، آنها را به اسپانیا منتقل کردند.

در این پژوهش نقوش مشترک بر روی منسوجات دوره سلجوقی و همزمان با این دوره، اسپانیا مورد بررسی قرار گرفته تا به این سوالات پاسخ داده شود:

۱- کدامیک از نقوش منسوجات سلجوقی بامنسوجات اسپانیا مشترک هستند؟

۲- این نقوش در منسوجات اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی و منسوجات سلجوقی به چه شیوه‌ای جلوه‌گر شده‌اند؟

۲-۱- فرضیات

با توجه به منسوجات به دست آمده از دوره سلجوقی و تطبیق آنها با منسوجات اسپانیا در قرون (۵-۶ ه.ق/۱۲-۱۱ م.) شاهد تشابهاتی در نقوش این دو دوره هستیم، نقوش حیوانی، انسانی، نقش درخت زندگی و خطنوشته‌ها از جمله نقوش مورد استفاده در منسوجات سلجوقی هستند که در این میان نقوش حیوانی بیشترین وجه اشتراک را با منسوجات اسپانیا داشته‌اند.

بسیاری از نقوش به کار رفته در منسوجات سلجوقی و اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی از هنر ایران و به خصوص نقوش دوره ساسانی گره‌برداری شده‌اند.

۳-۱- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

در مورد نقوش سلجوقی تحقیقاتی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: الناز حیدری، در مطالعه تطبیقی نقش و نماد عقاب در تندیس‌ها، فلزات و منسوجات ایران، یونان و مصر باستان (قرن ۵ ق.م تا ۵ ب.م)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۸؛ فریناز فربود، در بررسی تأثیرات پیامدهای انقلاب صنعتی اروپا بر هنر-صنعت نساجی ایران در دوران قاجار (از منظر طراحی نقش)، پایان‌نامه دکتری پژوهش هنر، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۸؛ الهه مبلیان، در سیری در نقشمایه‌های سنتی عصر سلجوقی ایران بر اساس گزیده‌ای از آثار سفالی و فلزی این دوره پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه هنر، ۱۳۸۷؛ فائزه شناور ماسوله، در بررسی تطبیقی نقش مایه انسانی در ظروف دوره ساسانی و سلجوقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری تربیت مدرس، ۱۳۸۹؛ در مورد نقوش دوره سلجوقی و همچنین نقوش روی منسوجات ایران و اروپا بررسی‌هایی انجام گرفته، اما در مورد منسوجات اسپانیا و تطبیق آن با منسوجات سلجوقی، تحقیق جامعی مشاهده نشده است.

۴-۱- نوع پژوهش

این پژوهش از نوع نظری می باشد.

۱-۵- روش تحقیق

این پژوهش به روش تطبیقی-تحلیلی صورت می‌پذیرد. در ابتدا نساجی ایران در دوره‌های مختلف، منسوجات بیزانس، مصر و ایتالیا بررسی شده‌اند سپس، منسوجات ایران دوره سلجوقی و اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی و مناسبات تجاری میان ایران و اروپا مورد بررسی قرار گرفته است و در نهایت نقوش مشترک میان منسوجات ایران دوره سلجوقی و اسپانیا قرون ۱۱ و ۱۲ میلادی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

۱-۶- اهداف تحقیق

هدف از این پژوهش، معرفی و شناساندن نقوش منسوجات ایران دوره سلجوقی و همزمان با آن، اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی است که دارای اشتراکات فراوانی می‌باشند.

۱-۷- استفاده کنندگان از نتایج پایان‌نامه

از آنجا که نقوش منسوجات اسپانیا کمتر شناخته شده است، یافته‌ها و تحلیل‌های به دست آمده در این تحقیق می‌تواند مورد استفاده محققین، پژوهشگران هنر و صنایع نساجی، دانشجویان هنر و علاقه‌مندان به هنر قرار گیرد.

۱-۸- نوآوری در طرح

این پژوهش می‌تواند مطالب نو و بدیعی را در رابطه با منسوجات ایران سلجوقی و اسپانیای همان عصر ارائه دهد.

۱-۹- ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای است علاوه بر آن مطالب و تصاویر در ارتباط با نقوش سلجوقی از طریق کتاب‌ها و مجلات فارسی قابل دسترسی بود اما تصاویر و مطلب در مورد منسوجات اسپانیا بیشتر از طریق کتاب‌ها و سایت‌های موزه‌های منسوجات خارجی و منابع اینترنتی گردآوری شده‌اند.

در این پایان نامه با جمع‌آوری تصاویر و تجزیه تحلیل نقوش مشترک، تلاش در جهت آشنایی تصویری و مقایسه‌ای مخاطبان با این نقشمایه‌ها می‌باشد. بدین منظور در فصل دوم این پژوهش، ابتدا به پیشینه نساجی در ایران پرداخته می‌شود، سپس منسوجات روم دوران بیزانس (متاثر از ساسانی) بررسی شده و در ادامه آن منسوجات قبطی (مصر) و منسوجات ایتالیا مورد بررسی قرار می‌گیرند.

در فصل سوم ابتدا به منسوجات ایران دوره سلجوقی و سپس منسوجات اسپانیا پرداخته می‌شود، منسوجات اسپانیا در دو بخش نساجی اسپانیا و منسوجات اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه این فصل به طور مختصر به بررسی مناسبات تجاری میان ایران و اروپا پرداخته می‌شود.

فصل چهارم این پایان نامه به بررسی نقوش مشترک میان منسوجات ایران دوره سلجوقی و اسپانیا قرن ۱۱ و ۱۲ میلادی می‌پردازد، نقوش حیوانی، انسانی، گیاهی و خط نوشته‌ها از جمله نقوشی هستند که در این فصل مورد بررسی قرار گرفته‌اند. و در فصل آخر به تجزیه و تحلیل نقوش اشاره شده، پرداخته می‌شود، این نقوش از لحاظ ترکیب‌بندی و مضامین بررسی و مقایسه می‌شوند.

این پژوهش از طریق روش کتابخانه‌ای (اسنادی) انجام گرفته است. ابزار گردآوری اطلاعات و تصاویر و تهیه فیش، از کتب و منابع اینترنتی صورت گرفته است.

فصل دوم

پیشینه نساجی

نساجی در ایران ، روم(بیزانس)، مصر، ایتالیا(سیسیل)

۲-۱- منسوجات ایران قبل از اسلام

در بیست هزار سال قبل از میلاد و در دوره نهایی "پالئولیتیک"^۱ اولین شواهد از بافته‌های پارچه‌ای یافت شده است که با ساختاری مرکب از نخ و بافت شبکه‌ای شکل گرفته‌اند. اما اولین نمونه‌های به جا مانده از بافته‌های پارچه‌ای مورد استفاده برای لباس از دوره "نئولیتیک"^۲ و ۷۰۰۰ سال قبل از میلاد به جا مانده است. باستان‌شناسان مشخص ساخته‌اند که در دوره نئولیتیک و حوالی ۵۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح، نساجی و بافت به صورت کاملاً تثبیت نشده رواج یافته است اما رواج کامل نساجی و شکوفایی نهایی آن در حد فاصل عصر برنز در ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح و سال‌های ۱۶۰۰ قبل از میلاد روی داده و در این دوره ما در تمدن میسن^۳ با شواهدی روبرو هستیم که نمونه‌هایی از پارچه‌های نقش دار بافته شده را در جزیره کرت^۴ تولید و به مصر صادر می‌نمودند.

«بیشترین اطلاعات موجود در مورد بافندگی این دوره در مدارک و منابع چین موجود است؛ مانند شرح مسافرت "هوان تسانگ"^۵ که در آن به استادی و مهارت هنرمندان بافنده‌ی ایرانی اشاره کرده و معتقد است که این هنرمندان نه تنها در بافت پارچه‌های ابریشم منقوش که با الیاف فلزی بافته می‌شد، بلکه در بافت پارچه‌های پشمی نیز استاد بودند» (پوپ، ۱۳۸۷: ۸۵۹).

بافندگی در ایران از سابقه‌ای بس طولانی برخوردار است «اولین اثری که با استفاده از نخ‌های واقعی بافته شده در ایران به دست آمده، متعلق به ۵۰۰۰ قبل از میلاد است و در محوطه باستانی تپه یحیی کرمان کشف شده است» (Barber, 1991: 132). همچنین، «پژوهش‌های انجام شده، وجود پارچه‌های راه راه در شوش و در هزاره ی چهارم پیش از میلاد را تایید می‌کند» (Ibid: 164). «در دوره پارسی‌ها جاده ابریشم رسماً افتتاح شد و کشور ایران نه تنها به عنوان واسطه تجارت ابریشم بین چین و جهان غرب عمل می‌کرد، بلکه حتی در حمایت از صنایع بافندگی از هیچ کوششی دریغ نمی‌نمود» (ریاضی، ۱۳۸۲: ۲۳). مهارت و ابتکار ایرانیان در خلق نقوش تزیینی، دارای سابقه ای بسیار طولانی است. «هنرمندان این سرزمین با استفاده از نقوش گیاهی، حیوانی، انسانی و... دست به خلق آثار زدنند که تاثیر آن را می‌توان در دنیای باستان و بعد از آن مشاهده نمود. با ورود